

En synnerligen läsvärd historiker

I den fjärde artikeln om Annales-skolan behandlas idag mentalitetshistorikern Philippe Ariès.

I förordet till sin bok om barnet och familjelivet skriver Philippe Ariès att mentalitetsforskningen, vare sig den erkänner det eller inte, alltid måste vara komparativ och hitta tillbaka till utgångsläget. (L'Enfant et la vie familiale, 1960 förkortat ut i Points Histoire 1973)

Annales-skolan 4

Philippe Ariès (1914-1984) började likt många andra inom Annales-skolan med huvudsakligen kvantitativa undersökningar, särskilt rörande demografin, befolkningens ökning eller minskning i bestämda områden. Hans avhandling 1948 handlade om olika befolkningsgrupper i Frankrike och deras attityder till livet, onekligen ett vittomfattande projekt.

Döden i Väst

Mest bekant har Ariès blivit för andra arbeten, inte minst de som rör synen på döden i Västerlandet, (Essai sur l'histoire de la mort en Occident, Seuil, 1975, L'homme devant la mort 1977). Redan i sin avhandling kom Ariès in på mentalitetsforskningen, bort från siffrorna.

I en intervju 1980, några år före sin död, konstaterade han att också mentalitetsforskningen var en pågående process. Där pågick någon sorts förändring. För Ariès handlade det inte bara om att ställa sig frågor av typ: När

började denna ändrade uppfattning, varifrån kom den, hur skulle man kunna gå tillbaka till dess ursprung? Kulturen blev därmed ett mindre vagt begrepp. Den inringades till en bestämd period, som utmärktes av ett visst socialt beteende och en viss miljöuppfattning.

Inom denna sociologisk-ideologiska ram kan man inte tänka sig att allt är i lika grad möjligt. Historikerns uppgift är då att försöka bestämma skillnaderna i mentalitet under olika tidsskikt.

Ariès diskuterar som exempel synen på adoption. I Romarriket var adoption ett system, som föredrogs när det gällde att överföra egendom till efterkommande. De egna barnen var snarast missgynnade beträffande arv. Adoptionsförsvar helt under Medeltiden till förmån för den naturliga arvsföljden för att på nytt dyka upp i vår tid som ett accepterat förfarande. En period kan alltså karakteriseras med hjälp av sitt kulturella beteendemönster som, om det inte kan förstås, i varje fall låter sig beskrivas.

Marxismen för enkel

För Ariès är det vår egen tids mönster som bestämmer våra möjligheter att iaktta förändringar och olikheter i det förflutna. Risken är att man bara ser det som leder fram till nuet och dess uppfattningar och inte lägger märke till att det funnits helt andra utvecklingsmöjligheter. Enligt Ariès såg marxismen historien på ett alltför enkelriktat sätt. Det var som om, en naturlag bestämt varendes förändring som skett och det som inte passade in i schemat, sågs helt enkelt inte av

forskarna. Ariès söker därför efter de tidpunkter i historien då valet står mellan flera riktningar.

Begreppet evolution kanske inte ens behövs, anser Ariès. Om man tänker sig en oavbruten rörelse framåt måste man nämligen också laborera med någon primus motor som igångsättande faktor. Ariès kan inte tänka sig någon annan faktor än Gud eller slumpen.

Rationellt nog vägrar han emellertid att tänka sig ett helt fält av orsaker, som så att säga tar kål på varandra och därmed upphäver begreppet orsak. Den enkelriktade determinismen får inte bytas ut mot en sådan mångtydig kausalitet, som ingenting förklarar. Det måste finnas någon typ av logik, även om den enbart kan anas och inte ritas ut i skarpa konturer.

Missar långa strukturer

Ariès, det kan man förstå, är alltså inte heller riktigt nöjd med de strukturalistiska modellerna, som är alltför synkroniska, det vill säga de tar inte hänsyn till de förändringar som skulle kunna ha registrerats under ett längre tidsförlopp.

Ariès har också ifrågasatt den framspirande typ av nationalistisk exotism som egentligen innebär generalisering enligt det gamla talet om nationalkaraktärer. Han nämner den forskning som enbart försöker se det specifikt engelska i en undersökning rörande engelsk bebyggelse, alltifran 1300-talets bondby till den moderna engelska landsortsstaden.

I sitt arbete om barnet och familjelivet spänner Ariès över

vida fält, ordens bräckhet, beteendemönster, uppfostran, undervisning, läsning m.m. Han påpekar att ordet barn hade alla betydelse mellan spädbarn och halv vuxen tonåring, det sistnämnda ordet en uppfinnning av vår tid. Språkbruk kan visa på mentalitetsförändring. När någon idag säger att den eller den personen verkligen har bibehållit sig fräsch, har vi enligt Ariès bytt ut det biologiska och själsliga åldrandet mot ett närmast tekniskt begrepp som konservering.

Litteraturen exemplifierad med Montaignen och Molière, får hos Ariès visa hur Ancien Régime, kungadömet av Guds nåde före Franska revolutionen, betraktar barnet som antingen en människa i miniatyr (Velasquez målningar kan illustrera) eller en liten apa eller en produkt, något som kan formas efter behag.

Kläderna är en faktor, som visar hur olika uppfattningar närmast är samtida. De kan vara desamma som för vuxna. De kan karaktärisera eller tvärtom utplåna skillnader. Pojkar och flickor kläddes lika fram till fyra-femårsåldern till efter första världskriget. Kortbyxor kom med första världskriget. En del iakttagelser verkar triviala, och har också trivialiserat vetenskapen.

Om leken skriver Ariès att den var en initiation till vuxenvärlden. Dockorna och miniatyrleksakerna hade kanske religiös innebörd. Leken fanns i de stora kollektiva manifestationerna, som var viktigare än arbetet och i dessa manifestationer var barnen också med. Här kan man säga att det senaste årtiondet har tagit upp beteendet att ha barn med på olika arrangemang, vilket nog var otänkbart under till exempel 1950-talet. Den förändringen tror jag kanske är möjlig att behandla i en avhandling.

Ett kapitel behandlar temat blygsel. Fram till sju års ålder får barn behindrat se in i de vuxnas

sexuella värld med kroppsliga skämt och kontakter som skulle fått Freud att rysa. I början av 1700-talet trycktes dock en skrift av den under senmedeltiden mycket bekante lärde teologen Jean Gerson. Han hade tagit ställning mot påven för kyrkan, han hade visat sig skeptisk till Birgittas Uppenbarelser och hans skrift om Konsten att dö, Ars moriendi, var läst över hela Europa.

Men i Ariès sammanhang var det andra skrifter av Gerson som skulle ha varit betydelsefulla. Det var hans latinska föreskrifter om att iaktta anständighet och inskränka kroppskontakterna, som gav genomslag för århundraden framåt i tiden.

Det är naturligtvis en hypotes som inte kan bekräftas. Men redan under Mme de Maintenons era i slutet av 1600-talet vid franska hovet började man göra klassikerutgåvor speciellt för barn, ad usum delphini, som det hette, det vill säga till bruk för kronprinsen. Dessa utgåvor, vars tradition vi fortfarande kan spåra i skolutgåvor av vissa texter, var tvättade, utan synliga spår av originalets tänkbara tvetydigheter och grovheter.

Ariès är en synnerligen läsvärd författare trots vissa svagheter i argumentationen. Han har haft stort inflytande på efterkommande historiker, till exempel Elisabeth Badinter som skrivit om moders kärleken som en modern överflödsvara i direkt anslutning till Ariès forskning.

Pocket

Många av Ariès böcker har kommit i pocket men då måste man förstå att inte hela hans lärda notapparatt fått följa med. Ett ord på vägen ger oss Ariès när han talar om "Den underbara smaken i själva skillnaden", "le goût délicieux de la différence". Skillnaden i olika uppfattning om alltså avsmakas som vid en vinprovning av denne historieforskningens sensualist.

SIGBRIT SWAHN

Kasta ej ut föremål som kan vålla brand eller annan skada

Om de subtila uträkningar som ligger bakom utformningen av några av våra vanligaste kommunikationsredskap, skriver Per-Olof Bolander idag.

Nyligen satte SJ in X2000 vagnar på mitt vanliga läppriståg, varför jag fick erfara den moderna åkkomfort jag i solidaritet med samhällets svaga grupper bruka välja bort till förmån för rabatterade avgångar.

Krönika

Per-Olof Bolander

Då kan man fortfarande ibland hamna i en gammal vagn med små fastskruvade skyltar med uppmaningar som "luta er inte ut" och "kasta inte ut föremål som kan vålla brand eller annan skada". På X2000 skulle man

inte drömma om att mästra resevärden på det sättet. Där har man istället satt till ett fönstret inte går att öppna.

Under dessa fönster finns en hylla som skulle passat utmärkt att vila armen mot men som lutade ner inåt kupéen, så att armen sakta gled av. Jag hade säkert inte tänkt mer på saken om det inte varit för den senaste lilla broschyren som följer med telefonräkningen.

Frågespalt

I frågespalten undrade någon varför de nya telefonautomaterna för kort har en sluttande oavsida vilket gör den svår att anteckna mot och placera på plånboken på. Svaret blev att det var en noga genomtänkt formgivningsdetalj för att just förhindra att människor lade saker på automaten som man sedan kunde glömma eller bara lämna som skräp.

Att komplettera automaterna med en hylla vore därför direkt kontraproduktivt och dessutom

det slags iögonfallande detalj som inbjuder till vandalisering. Det är modigt och övntvärt av Telia att så öppenlydligt ge uttryck för den människosyn som döljs bakom det obligatoriska pratet om att som serviceföretag sätta kunden i centrum och så vidare.

Den tomma ytan

Min tur med X2000 får mig att gissa att den omfattas även av SJ. Verksamheten kräver att den dyrbara utrustningen måste användas av människor men med rätt design kan man uppnå att dessa inte lämnar några spår efter sig, att deras inneboende behov att skräpa ner eller slå sönder eller oförmåga att hålla reda på saker neutraliseras med det sluttande planet, det låsta fönstret, den tomma ytan.

Jag är inte ute efter att kritisera SJ eller Telia. De kan ha helt rätt i att man varken kan beordra eller resonera med växande grupper av konsumenter. Luta er inte ut - öööh, va fan därå, ska väl

du skita i, fascistjävel. Har jag inte betalt min biljet? va?

En klyfta har uppstått mellan PR-retoriken och verksamhetens realitet. Man predikar den goda kundens integritet och valfrihet, det är en nödvändighet, men tvingas på samma gång anpassa sig till en annan sorts kund, en ond kund som man måste tala tyst om och inte kan tilltala direkt därför att man då framstår som förmyndaraktig och negativ.

Det sluttande planet

Tack och lov då för det sluttande planetes subtila psykologi. Här har funktionalismen nått sin paradoxala fulländning och slutpunkt. Från att ha följt principen att endast acceptera det som fyller någon funktion i tillfredsställandet av grundläggande mänskliga behov står man nu inför den växande uppgiften att designa sådant som inte kan fylla någon funktion överhuvudtaget, och som därför lämnas orört, obefläckat och oförstört av människor som av funktiona-

lismen och besläktade idéer skolats att i mötet med omgivningen bara ta hänsyn till den egna behovstillfredsställelsen.

Vi kommer att ges rikligt med tillfällen att skåda ner i avgrunden mellan kvasi-humanistiskt pjösk och människoavstötande ingenjörskonst, och inte bara inom kommersiell service-närning. Det sluttande planet är ju också en utmärkt symbol för en politisk kultur och ledarskaps-tradition där man varit mindre intresserade av att skapa och bevara samhälleliga ytor där människor kan bygga sig stabila positioner men desto mer ivrigt stoltserat med tätheten i det skydds-nät som fångar upp dem som glidit av.

ROB Bolander